

ANALYYSIT

Sukupuolten keskinäissuhteet korkeakoulutuksessa ja työmarkkinoilla – eurooppalainen vertailu

OSMO KIVINEN – JOUNI NURMI

Yksityisissä ja julkisissa keskusteluissa törmää usein käsityksiin Suomesta tasa-arvon mallimaana. Mutta kun seuraavassa tarkastelemme sukupuolten keskinäissuhteita korkeakoulutuksessa ja työmarkkinoilla, havaitsemme, etteivät tasa-arvoasiat ole Suomessakaan mitään itsestäänselvyyksiä. Koulutusmahdollisuuksiltaan naiset ja miehet ovat Suomessa paljolti yhdenvertaiset, mutta työelämässä tarjoutuvien mahdollisuuksien suhteen eivät niinkään. Tässä esityksessä tutkimme eri sukupuolta olevien korkeakoulutettujen työllistymistä Suomessa ja kahdeksassa eurooppalaisessa vertailumaassa. Eurooppalaisittainkin edustava tutkimusaineistomme äskettäin korkeakoulusta valmistuneiden menestymisestä työelämässä antaa hyvän tilaisuuden tarkastella sukupuolten keskinäissuhteita vertailevassa katsannossa.

Vertailumme perustuvat *Reflex*-projektissa (www.reflexproject.org) vuonna 2005 koottuun survey-aineistoon viisi vuotta aiemmin korkeakoulusta valmistuneiden työelämäkokemuksista. Yliopistoon ja ammattikorkeakouluun jakautuneen korkeakoululaitoksemme vuoksi teemme osan tarkasteluista spesifisti ”duaalijärjestelmän” maiden kesken. Näitä ovat Suomen lisäksi Saksa, Sveitsi, Alankomaat ja Norja – siis maat, joissa valitsee suomalaismallinen korkeakoulukentän kahtijako yliopistolliseen maisterintutkintoon ja sitä lyhyempään ammattikorkeakoulututkintoon¹. Osaan vertailuista sisällytämme myös Ranskan, Englannin, Espanjan ja Italian, joissa kussakin on

omanlaisensa lyhyt yliopistollinen tutkinto maisterintutkinnon rinnalla².

Korkeakoulutuksen naisvaltaistuminen

Muually paitsi Saksassa ja Sveitsissä naiset ovat selvänä enemmistönä korkeakoulutetuista. Ranskassa, Suomessa ja Espanjassa peräti kaksi kolmasosaa tutkinnon suorittaneista on naisia.³ Yleensä miesten osuus kasvaa, mitä ylemmäs koulutushierarkiassa mennään. Espanjassa ja Suomessa lyhyet ja pitkät korkeakoulututkinnot eivät tosin eroa sukupuolijakaumaltaan kovinkaan paljon. Sen sijaan Norjassa ja Ranskassa lyhyet koulutukset ovat pitkiä naisvaltaisempia. Saksassa ja Sveitsissä paljolti tekniikkaan keskittyneet ammattikorkeakoulut ovat selvästi miesvaltaisia, Sveitsissä myös yliopistosektori on miehinen.

Taulukko 1 havainnollistaa sukupuolijakoa korkeakoulutuksen eri aloilla 2000-luvun alun Euroopassa. Suomalainen korkeakoulutus poikkeaa sukupuolijakaumaltaan vertailun muista maista selvimmin kaupan ja hallinnon alalla, joka on meillä naisvaltaistunut selvästi pitemmälle kuin

2. Espanjan ja Italian enimmäkseen ammatillisesti suuntautunut lyhyt tutkinto on paljolti rinnastettavissa ammattikorkeakoulutukseen. Sen sijaan Ranskassa lyhyt tutkinto on työmarkkina-asemaltaan heikohko akateeminen väliporras. Englannissa taas lyhyt tutkinto on työelämään johtava perustutkinto, josta vain harva jatkaa maisteriksi.

3. Tunnollisempina kyselyyn vastaajina naiset ovat aineistossa jonkin verran yliedustettuina, esimerkiksi Suomen tapauksessa noin viiden prosenttiyksikön verran.

1. Saksan ja Sveitsin Fachhochschule, Alankomaiden HBO sekä Norjan aluekorkeakoulu.

korkeakoulukenttämme kokonaisuudessaan (71 % vs. 65 %). Sen sijaan useimmissa vertailumaissa Norjaa ja Alankomaita myöten kaupan ala on pysynyt miesvaltaisena. Myös terveydenhoitoala, sosiaali- ja palvelualat sekä tietojenkäsittely ja luonnontieteet ovat aloja, joilla naisten osuus on Suomessa selvästi suurempi kuin useimmissa vertailumaissa. Tekniikka taas on Suomessa yhtä miesvaltainen ala kuin muualla, vaikka meillä korkeakoulukenttä kokonaisuudessaan on selvästi ”naisistuneempi” kuin vertailumaissa keskimäärin.

Niini yliopistossa kuin ammattikorkeakoulussakin terveys-, sosiaali- sekä kasvatusalat ovat naisten aloja, tekniikka ja tietojenkäsittely taas miesten. Verrattain ”sukupuolineutraaleista” aloista kauppa ja hallinto ovat ammattikorkeakoulussa selvästi yliopistoa naisvaltaisempia, tekniikka taas on yliopistossa hiukan ammattikorkeakoulua vähemmän ”miehinen”. Palveluala tarkoittaa niin eri asioita eri koulutusväylillä, ettei mielekäs vertailu oikein ole mahdollista.⁴

Seuraavaksi tutkimme, missä suhteissa Suomen yliopistoista ja ammattikorkeakouluista valmistu-

4. Ammattikorkeakoulussa palvelut ovat valtaosin matkailu-, ravitsemus- ja talousalaa, yliopistossa taas liikuntatiedettä ja ympäristönsuojelua (jotka suomalainen luokittelujärjestelmä luokittelisi toisin kuin tässä käytetty kansainvälinen).

neet selvimmin eroavat toisistaan. Onko ammattikorkeakoulu yliopistoon verrattuna naisvaltainen vielä senkin jälkeen, kun opiskelijoiksi haikutuneiden pohjakoulutusväylä, aiempi koulu- menestys, perhetausta (vanhempien koulutus), opintojen aloitusikä sekä korkeakouluopintoja edeltävä alan työkokemus on kontrolloitu?

Taulukossa 2 esitetyn regressiomallin mukaan ylivoimaisesti tärkein yliopiston ja ammattikorkeakoulun kävijöitä erotteleva yksittäinen tekijä on koulumenestys. Kun korkeakouluun päässeitä tarkastellaan yhtenä joukkona, havaitaan, että ne, jotka aikanaan saivat hyvät keskiasteen arvosanat (käytännössä silloisen laudaturin ylioppilaita), päätyvät maistereiksi kahdeksan kertaa useammin kuin lukiossa vaatimattomammin menestyneet.

Koulumenestyksen rinnalla muiden tekijöiden erotteleva merkitys on vähäinen. Ammattikorkeakoulusta valmistuneet aloittavat opintonsa hie man yliopisto-opiskelijoita nuorempina, ovat use ammin ammatillisesti pohjakoulutettuja ja hank kineet relevanttia työkokemusta. Suomessa naiset suosivat rahtusen enemmän ammattikorkea koulua, miehet yliopistoa. Sukupuolen merkitys on kutakuinkin samaa luokkaa kuin perhetaustan ”suora vaikutus”. Yliopistosta ja ammattikorkea koulusta valmistuneet ovat keskimäärin varsin erilaisista perheistä lähtöisin: kotitaustan vaikutus välittyy ikään kuin koulumenestyksen kautta,

Taulukko 1. Naisten osuus korkeakoulutetuista aloittain koko aineistossa sekä Suomessa koulutusmuodon mukaan, %

	koko aineisto	Suomi	AMK	Suomi yliopisto
Kaikki alat yhteensä	57	65	67	64
kasvatustila	83	86	-	86
terveysala	79	92	92	96
sosiaaliala	78	94	94	-
humanistiset alat	74	81	-	81
taidealat	70	72	72	73
yhteiskuntatieteet	69	73	-	73
lääketiede	61	64	-	64
oikeustiede	61	63	-	63
palveluala	59	72	78	52
luonnontieteet ja matematiikka	51	63	-	63
kauppa ja hallinto	50	71	76	62
maa- ja metsätalous	48	53	53	52
tekniikka	23	23	19	27
tietojenkäsittely	16	30	31	27

koulutetuimpien vanhempien lapset saavat näet useimmiten muita paremmat ”paperit”.

Kuten taulukosta 2 nähdään, sukupuolen, kuten muidenkin tekijöiden, merkitys vaihtelee huomattavasti koulutusaloittain. Kun muut yliopistosta ja ammattikorkeakoulusta valmistuneita erottelevat tekijät on vakioitu, tietojenkäsittelyn, kaupan sekä erityisesti maa- ja metsätalouden aloilla ammattikorkeakoulu näyttäytyy leimallisesti naisten korkeakouluväylänä. Regressiomallin mukaan maa- ja metsätalouden alan korkeakoulutukseen päässeistä, muissa suhteissa samanlaisista hakijoista miehet päätyvät naisia neljä kertaa useammin yliopistotutkintoon. Maa- ja metsätaloudessa sukupuoli siis on jopa koulumenestystä tärkeämpi valikointitekijä. Tietojenkäsittelyn ja kaupan aloilla ero miesten eduksi on puolitoistakertainen. Taiteiden korkeakoulutuksessa havaitaan samansuuruinen ero mutta vastakkaiseen suuntaan: siellä yliopisto on selvähkösti naisten väylä. Tekniikan alalla naiset suosivat aavistuksen verran yliopistoa.

Mitä jatkokoulutukseen tulee, siinä Suomi lukeutuu tasa-arvoisten maiden enemmistöön. Miesvaltaisimman korkeakoulutuksen maat Saksa ja Sveitsi osoittautuvat myös miehisen jatkokoulutuksen maiksi: esimerkiksi maisteritutkinnon jälkeiseen tutkijankoulutukseen miehet hakeutuvat 1,6 kertaa naisia useammin. Yllättäen Saksan ja Sveitsin edelle yltää kuitenkin Norja, jossa jatkokoulutukseen valikoituminen on siinä määrin sukupuolen mukaan vinoutunutta, että jopa selvästi naisvaltainen aluekorkeakoulutusväylä kääntyy jatkokoulutuksessa miesenemmistöiseksi. Italia taas poikkeaa muista maista siinä, että siellä naisenemmistö kasvaa jatko-opiskelijoiden joukossa entisestään.

Työllisyys sukupuolikysymyksenä

Eurooppalaisessa aineistossa kummatkin sukupuolet menestyvät korkeakouluopinnoissaan yhtä hyvin. Niin ikään naisille ja miehille on kerätynyt yhtä lailla ”sosiaalista pääomaa” järjestötoiminnassa sekä yhtä paljon tulevan työllistymisen kannalta arvokasta oman alan työkokemusta. Työmarkkinoilla sukupuolierot alkavat kuitenkin muotoutua välittömästi valmistumisen jälkeen: naisille ura urkenee kaikissa vertailumaissa miehiä hankalammin – poikkeuksena on Englanti, jossa alku-uran työttömyys on vaivannut miehiä muutaman prosenttiyksikön verran naisia enemmän (taulukko 3).

Meillä Suomessa korkeakoulusta valmistuneiden riski kokea uransa alkuvuosina työttömyyttä on naisilla miehiin verrattuna yli kaksinkertainen. Koko aineistossa vastaava riski on keskimäärin ”vain” puolitoistakertainen. Norjassa, Alankomaissa ja Ranskassa eroa tuskin havaitsee.

Se, miten työllistymisongelmat jakautuvat sukupuolten kesken, on vahvasti sidoksissa tutkintoon. Suomessa lyhyen tutkinnon suorittaneiden naisten riski kokea uransa alussa työttömyyttä on miehiin verrattuna yli 3,5-kertainen, kun muissa maissa vastaava suhdeluku jää korkeimmillaankin alle kahden (Saksassa ja Espanjassa). Kaikkiaan varsin heikon työllisyystilanteen vaivauksessa Espanjassa korkeakoulutetut sukupuolesta riippumatta ovat kokeneet työuransa alun vielä hankalammaksi kuin ammattikorkeakoulutetut suomalaisnaiset, joista jopa joka toinen on joutunut olemaan jossakin vaiheessa työtä vailla.

Kyselyhetkellä suomalaisnaisista oli työttömiä työnhakijoita neljä prosenttia ja miehistä kolme prosenttia, mikä on jonkin verran vähemmän

Taulukko 2. Suomen yliopistosta ja ammattikorkeakoulusta valmistuneita erottelevien tekijöiden merkitys viidellä eri koulutusaloilla (1: ei eroa koulutusmuotojen välillä; >1: yliopistosta valmistuneiden osuus suurempi)

	Kaikki alat	Kauppa ja hallinto	Tekniikka	Tietojenkäsittely	Taide	Maa- ja metsät.
Hyvä koulumenestys	7,8	7,8	9,0	4,8	3,2	2,9
Ei alan työkokemusta	1,6	1,7	2,2	0,5	0,3	4,4
Yleissivistävä pohjakoulutus	1,6	0,6	5,5	3,6	2,2	1,4
Ikä vähintään 21	1,5	1,5	0,8	0,4	2,3	1,3
”Korkeakouluperheestä”	1,3	1,6	1,3	0,6	1,8	2,4
Mies	1,2	1,5	0,9	1,6	0,6	3,7
Kaikki tekijät yht.	46,8	30,4	108,1	3,9	5,6	197,9

kuin vertailumaissa keskimäärin (taulukko 4). Ammattikorkeakoulutetuista naiset ovat meillä miehiä useammin työttöminä (tietojenkäsittely-ala pois lukien), maistereista taas miehet. Merkil-

le pantavaa on, että oikeustieteen ja kaupan aloilla naismaistereilla on selvästi miehiä vähemmän työllistymisongelmia.

Suomessa, Saksassa ja Norjassa aktiivisyövoi-

Taulukko 3. Valmistumisen jälkeisten viiden vuoden aikana työttömyyttä kokeneiden korkeakoulutettujen osuus sukupuolen ja tutkinnon mukaan yhdeksässä Euroopan maassa

	Työttömänä olleiden osuus, %				kaikki		Naisten työttömyysriski miehiin verrattuna (1 = yhtä suuri)
	pitkä tutkinto		lyhyt tutkinto		naiset	miehet	
	naiset	miehet	naiset	miehet	naiset	miehet	
Suomi	32	24	50	22	40	23	2,2
Saksa	44	32	37	25	42	29	1,8
Espanja	65	52	68	54	66	53	1,8
Sveitsi	36	27	33	24	35	26	1,5
Italia	43	33	32	25	42	32	1,5
Ranska	40	36	43	41	42	38	1,2
Alankomaat	32	29	24	21	27	24	1,1
Norja	33	25	19	18	23	21	1,1
Englanti	34	35	33	35	33	35	0,9

Taulukko 4. Viisi vuotta aiemmin korkeakoulusta valmistuneiden työllisyystilanne sukupuolittain yhdeksässä Euroopan maassa vuonna 2005

		työllisyystilanne vuonna 2005, %				naisten työttömyys miehiin verrattuna (1 = ei eroa)	naisten työvoiman ulkopuolella olo miehiin verrattu- na (1: ei eroa)
		työssä	työtön työnhakija	työvoiman ulkopuolella	yhteensä		
Italia	naiset	83	9	8	100	2,4	1,8
	miehet	92	4	5	100		
Espanja	naiset	85	10	5	100	2,2	1,5
	miehet	92	5	3	100		
Ranska	naiset	87	8	5	100	0,9	0,8
	miehet	85	8	7	100		
Saksa	naiset	88	4	8	100	0,8	4,6
	miehet	93	5	2	100		
Alankomaat	naiset	92	4	4	100	1,1	1,9
	miehet	94	3	2	100		
Englanti	naiset	87	3	10	100	0,6	1,6
	miehet	89	4	6	100		
Suomi	naiset	83	4	13	100	1,3	5,0
	miehet	94	3	3	100		
Norja	naiset	93	3	4	100	1,7	4,3
	miehet	97	2	1	100		
Sveitsi	naiset	90	4	5	100	1,1	2,4
	miehet	94	4	2	100		

man ulkopuolella olo on vahvasti sidoksissa sukupuoleen ja niin sanottuihin perhesyihin: naiset ovat ”jääneet kotiin” 4–5 kertaa useammin kuin miehet – useimmiten jälkikasvusta huolehtimaan. Sen sijaan muissa maissa, eritoten Englannissa ja Italiassa, työvoiman ulkopuolella olo on suurehkolta osin tulkittava työllisyysongelmien aiheuttamaksi ”passiiviseksi” työtä vailla olemiseksi, joka ei täytä aktiivisen työnhaun kriteereitä.

Työvoiman ulkopuolella olevien suomalaisnaisten osuus on vertailun suurin, 13 prosenttia. Esimerkiksi Norjassa vastaava osuus on vain neljä prosenttia, vaikka huomattavan suuri osa norjalaisista korkeakoulutetuista on perheellisiä. Siinä missä suomalaisnaiset ovat kokonaan poissa työelämästä, norjalaiset onnistuvat yhdistämään työn ja perheen. Selitys ei löydy joustavista työajoista, sillä naisten osa-aikatyö on yhtä yleistä tai pikemminkin vähäistä kummassakin maassa. Ranska poikkeaa vertailun muista maista sikäli, että miehet ovat kaikkiaan harvemmin työelämässä kuin naiset.

Kuten taulukosta 5 ilmenee, Suomessa osa-aikatyö on suhteellisen vähäistä ja verrattain heikosti sidoksissa sukupuoleen. Vaikka korkeakoulutetut suomalaisnaiset tekevätkin vajaata työviikkoa kaksi kertaa niin usein kuin miehet (mistä osa selittyy opetustyön naisvaltaisuudella), naisten osa-aikatyö on muualla vielä paljon yleisem-

Taulukko 5. Korkeakoulutettujen naisten ja miesten osa-aikatyön yleisyys yhdeksässä Euroopan maassa

	Osa-aikatyössä, %			Naisten osa-aikatyön yleisyys miehiin verrattuna (1 = yhtä yleistä)
	kaikki	naiset	miehet	
Alankomaat	26	37	9	5,9
Saksa	15	24	6	5,2
Norja	12	16	4	4,7
Italia	17	25	8	3,9
Sveitsi	20	32	12	3,4
Espanja	16	20	9	2,4
Englanti	10	12	6	2,3
Suomi	13	16	8	2,2
Ranska	18	20	15	1,5

pää, erityisesti Alankomaissa. Suomea tasaisemmin osa-aikatyöt ovat jakautuneet sukupuolten välille vain Ranskassa.

Periaatteessa osa-aikatyö tarjoaa mahdollisuuden sovittaa työ- ja muita intressejä toisiinsa, mutta aineistomme ei kerro, miten moni tekee vajaata työviikkoa omasta halustaan. Avoinnaksi jää myös se, missä määrin osa-aikatyö merkitsee tinkimistä urakehitysmahdollisuuksista ja mitkä ovat mahdollisuudet siirtyä myöhemmin kokopäivätyöhön.

Kaikissa vertailumaissa naiset työllistyvät miehiä useammin julkiselle sektorille. Esimerkiksi Suomessa julkisen sektorin osuus naisten työpaikoista on 59 prosenttia, miesten 34 prosenttia.⁵ Naiset päätyvät miehiä useammin etenkin ”hyvinvointipalveluiden” koulutus- ja ammattialoille. Naiset näyttävät kuitenkin suosivan voittoa tavoittelematonta sektoria myös alasta riippumatta. Ainoastaan juridiikan alalla naiset työllistyvät yksityisen liike-elämän palvelukseen useammin kuin miehet (43 % vs. 35 %). Yksityisellä sektorilla keskimääräinen ansiotaso on säännönmukaisesti julkista korkeampi, mikä tietysti heijastuu myös sukupuolten välisiin tuloeroihin – miesten eduksi.

Naisten ja miesten ammattiasema

Korkeakoulutettujen työmarkkinamenestystä mittaamme kansainvälisen ammattiluokituksen (ISCO-88) viisiluokkaisella sovelluksella, johon sisältyy perinteinen, työn teolliseen organisointiin pohjautuva ammattien statushierarkia työntekijästä johtajaan. Taulukoihin 6 ja 7 tiivistetyn tarkastelun tulos on, että korkeakoulutettujen naisten ja miesten saavuttamalla ammattiasemalla mitattuna sukupuolidiskriminaatio on suomalaisessa työelämässä länsieurooppalaisen mitapuun mukaan huomattavaa. Taulukosta 6 nähdään, että Suomessa naiset ovat miehiin verrattuna harvemmin ammattihierarkian yläpään asemassa ja useammin korkeakoulutusta muodollisesti vastaamattomissa ”työntekijäammateissa” kuin tutkituissa Euroopan maissa keskimäärin.

Taulukossa 7 ammattien hierarkia on tiivistetty maittaisiksi prosenttiluvuiksi, jotka kertovat,

5. Julkiseen sektoriin on tässä luettu myös järjestöjen ym. muodostama ns. kolmas sektori.

minkä verran miesten keskimääräinen ammattiasema on korkeampi kuin naisten. Espanja ja Suomi erottuvat muista maista huomattavan korkeilla miesten etua kuvaavilla prosenttiluvuillaan. Englannissa sukupuolten välillä ei ole havaittavaa eroa, ja Norjassakin ero on hyvin pieni. Kuitenkin myös näissä maissa, kuten koko tutkitussa Euroopassa, johtajanpaikat kasaantuvat selvähkösti miehille: naisiin verrattuna miehillä näyttää olevan tuplasti mahdollisuuksia päästä nauttimaan johtavan aseman eduista. Suomen 2,7-kertainen sukupuoliero miesten hyväksi on vertailussa vielä aivan omaa luokkaansa.

Taulukko 6. Korkeakoulutettujen muodollinen ammattiasema sukupuolen mukaan viiden vuoden kuluttua valmistumisesta koko eurooppalaisessa tutkimusaineistossa ja Suomessa, %

	Koko aineisto		Suomi	
	naiset	miehet	naiset	miehet
johtajat	6	12	6	15
erityisasiantuntijat	60	62	59	69
asiantuntijat	23	19	27	11
toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	8	4	5	1
muut työntekijät	4	3	4	3
	100	100	100	100

Taulukko 7. Miesten ja naisten ammattistatuksen ero sekä johtavaan asemaan työllistymisen sukupuolisidonnaisuus yhdeksässä Euroopan maassa

	Miesten ja naisten ammattistatuksen ero (miesten etu, %)	Miesten johtajaksi työllistyminen naisiin verrattuna (1 = ei sukupuolieroa)
Suomi	9	2,7
Espanja	8	2,2
Italia	4	1,8
Alankomaat	3	2,0
Sveitsi	3	1,4
Ranska	3	2,0
Saksa	2	1,6
Norja	1	1,7
Englanti	0	1,6

Varsinaisten johtajanpaikkojen lisäksi myös muissa ammattiasemissa johtamistehtävät (toisten työntekijöiden ohjaaminen ja valvominen) lankeavat selvähkösti miehille Norja ja Englanti pois lukien. Yleensä miehet ovat – osin korkeamman hierarkia-asemansakin vuoksi – myös naisia jonkin verran useammin vastuussa työorganisaationsa tavoitteista ja toimintatavoista, selvimmin näin on Suomessa, Saksassa ja Alankomaissa.

Miesten palkkaetu

Viiden vuoden kuluttua valmistumisesta korkeakoulutetut suomalaismiehet ansaitsevat keskimäärin viidenneksen enemmän kuin naiset. Kuten edellä todettiin, miehet ovat naisia useammin kokopäivätyössä, yksityisellä sektorilla ja korkeassa ammattiasemassa. Kuitenkin vain osa keskipalkan erosta on selitettävissä näillä seikoilla.

Taulukkoon 8 kootuista regressioanalyysin tuloksista nähdään, että senkin jälkeen, kun käytännössä kaikki aineiston sallimat palkkaan mahdollisesti vaikuttavat tekijät on kontrolloitu, sukupuolen yhteys ansiotasoon on edelleen vahva. Itse asiassa vain neljännes palkan ja sukupuolen havaitusta yhteydestä on selitettävissä sillä, että miehet ovat useammin esimerkiksi vastuullisissa yksityisen liike-elämän johtotehtävissä. Kun muut tekijät kontrolloidaan, suomalaiskorkeakoulutetuilla palkan ja sukupuolen korrelaatio 0,25 laskee vain hiukan arvoon 0,19. Näin ollen sukupuolen ”puhdas” vaikutus palkkaan on kutakuinkin samaa luokkaa kuin tärkeimpien selitystekijöiden: sektorin, ammattiaseman ja tutkinnon. Toisin sanoen kahdesta samanlaisessa työelämän asemassa olevasta korkeakoulutetusta mies nauttii palkkassaan reilun kymmenen prosentin ”sukupuolilisää”. Tähän nähden esimerkiksi työajan pituuden merkitys on yllättävänkin vähäinen, työn sisällöllisestä puolesta puhumattakaan.

Taulukon 8 alimman rivin luvuista voidaan havaita, että työelämän sukupuolidiskriminaatiota esiintyy kaikkien seitsemän tarkastellun maan työelämässä. Suomi on kuitenkin Ranskan rinnalla diskriminaatiovertailun kärjessä. Tasa-arvoisimmaksi osoittautuu hiukan yllättäen Sveitsi.

Tätä sukupuolen ”puhtaan” vaikutuksen ilmaisevaa lukua voisi edelleen yrittää pienentää ottamalla tarkempaan analyysiin esimerkiksi koulutus- tai ammattialat, siis tutkimalla sen merkitystä, toimiiko korkeakoulutettu esimerkiksi tekni-

Taulukko 8. Eri tekijöiden kontribuutio korkeakoulutettujen palkkaan seitsemässä Euroopan maassa (standardoidut regressiokertoimet)¹

	Suomi	Saksa	Alankomaat	Sveitsi	Norja	Espanja	Ranska
työaika (väh. 35 h/vko)	.14	.23	.26	.36	.26	.12	.14
sektori (voittoa tavoitteleva)	.25	.14	.09	.20	.32	.02	.25
organisaation koko (suuri)	.14	.23	.12	.20	.06	.22	.11
organisaation toiminta-alue (laaja)	.04	.09	.00	-.02	.00	.05	.11
ammattiasema (korkea)	.23	.08	.08	.07	.14	.21	.21
organisatorinen vastuu (korkea)	.11	.09	.10	.14	.03	.06	-.01
johtaminen (johdettavia vs. ei)	.06	.11	.12	.09	.08	.10	.08
työn vaativuus (korkea)	.04	.11	.08	.03	.08	.10	.09
tutkinto (pitkä)	.22	.04	.26	.08	.23	.07	.20
sukupuoli (mies)	.19	.17	.17	.11	.15	.17	.19

1 Vertailussa on vain seitsemän maata, koska Italiassa lyhyen ja Englannissa pitkän tutkinnon suorittaneita on analyysin tarpeisiin liian vähän.

kan alalla, opetustyössä vai hoitoalalla. Osa sukupuolen ja palkan yhteydestä saattaisi näin tulla selitetyksi yksilöiden omaehtoisella hakeutumisella ”palkanmaksukyvyltään” erilaisille työelämän alueille, mutta itse asiassa näin selitystaakkaa vain siirtyy kysymykseen, miksi ansiotaso sitten on niin erilainen ”naisten ja miesten aloilla”.

Työhön liittyvien arvostusten toteutuminen

Ansiotason lisäksi on toki aiheellista tutkia myös työn muita ulottuvuuksia, ennen muuta korkeasti koulutetuille ”tietotyöläisille” tärkeitä työn sisältöjä. Kun tarkastelemme sitä, missä määrin työn tarjoamat mahdollisuudet käyvät yksiin korkeakoulutettujen arvostusten ja odotusten kanssa, havaitsemme tulosten vahvistavan jo hahmottunutta kuvaa Suomesta selvästi sukupuolittuneen työelämän maana: työhön liittyvien arvostusten toteutuminen vaihtelee vahvasti työntekijän sukupuolen mukaan. Myös Norjassa ja Italiassa naisten odotukset täyttyvät huomommin kuin miesten, mutta sukupuolten välinen ero on vain puolet Suomessa havaitusta. Sen sijaan Englannissa ja vähäisemmässä määrin myös Sveitsissä työelämän todellisuus näyttää vastaavan hiukan paremmin naisten kuin miesten arvostuksia.

Tarkastelussamme on kyse siitä, miten tärkeiksi korkeakoulutetut kokevat tietyt työhön liitty-

vät seikat ja missä määrin nämä arvostukset toteutuvat heidän työssään. Silmämääränä on se, miten monella vastaajalla ”työssä toteutuminen” on vähintään ”arvostamisen” tasalla, mikä siis tarkoittaa henkilön arvostusten toteutumista työssä. Tutkittavana on kymmenen arvoulottuvuutta ryhmiteltyinä työn sisällölliseen (autonomia, uuden oppiminen ja haasteellisuus) ja muodolliseen puoleen (status, urakehitys ja tulot) sekä muun elämän näkökulmasta tärkeisiin asioihin (työsuhteen varmuus, vapaa-aika ja työn ja perhe-elämän koordinointi). Lisäksi mukana on työn yhteiskunnallinen merkitys, joka näyttää olevan tarkastelluista ulottuvuuksista ainoa, jolla naisten odotukset ovat toteutuneet johdonmukaisesti paremmin kuin miesten.

Tässä yhteydessä kiinnostuksen kohteena ei ole vain arvostusten toteutuminen sinänsä vaan sukupuolten keskinäinen vertailu eri maissa.⁶ Taulukossa 9 sukupuolten ero eri arvostusten toteutumisessa on tiivistetty yhdeksi lukuarvoksi siten, että 1 ilmaisee ”tasa-arvoa” ja sitä suuremmat lukuarvot kertovat, missä määrin miesten arvostukset toteutuvat paremmin kuin naisten. Tauluk-

6. Yleisistä eroista maiden välillä todettakoon, että kaikkiaan työelämä vastaa parhaiten korkeakoulutettujen tavoitteita Norjassa, Alankomaissa ja Sveitsissä, kun taas Italiassa ja Espanjassa työntekijän omien ja työssä toteutuvien arvostusten välinen kuilu on leveämpi.

lukosta nähdään, että Suomessa miesten työn itsenäisyyteen liittyvät odotukset toteutuvat 1,6-kertaisesti naisiin verrattuna. Prosenttilukuina ilmaisten suomalaismiehistä 69 prosentilla ja suomalaisnaisista 58 prosentilla määräysvalta oman työn suhteen vastaa heidän arvostuksiaan, kun vertailun toisessa päässä Englannissa vastaavat luvut ovat miehillä 72 ja naisilla 75 prosenttia. Mitä tulee työn tarjoamaan mahdollisuuteen oppia uusia asioita, Suomessa ja Saksassa on viiden prosenttiyksikön ero miesten hyväksi, Englannissa taas naisten. Sen sijaan työn haasteellisuus vastaa eri sukupuolten arvostuksia kutakuinkin yhtä hyvin joka maassa.

Työn itsenäisyyden ohella palkkaus on ulottuvuus, jolla naisten arvostukset miehiin verrattuna toteutuvat Suomessa selvästi vertailumaita huomnommin: suomalaismiehistä 36 prosenttia ja suomalaisnaisista vain 29 prosenttia koki ansiotasonsa odotuksiaan vastaavaksi. Vain Norjassa nähdään samansuuruinen sukupuoliero (46 % vs. 38 %). Muissa maissa naiset eivät näytä juuri sen tyytymättömämmiltä palkkaansa kuin miehetkään – edellä todetuista tuloeroista huolimatta. Mitä tulee sosiaaliseen statukseen ja urakehitysnäkömiin, Norjassa ja Espanjassa miesten etu on

Suomea selvempi, mutta sukupuolten erot ovat kaikkiaan vähäisiä.

Italia poikkeaa muista maista siinä, että siellä naisten odotukset työsuhteen varmuudesta toteutuvat selvästi heikommin kuin miesten (45 % vs. 53 %). Mitä puolestaan tulee vapaa-ajan riittävyteen, vain Suomessa naiset ovat miehiä tyytymättömämpiä. Meillä miehistä 47 ja naisista 41 prosentilla vapaa-ajan arvostus ja määrä osuvat yksiin, Englannissa taas miehistä 43 ja naisista 47 prosentilla. Myös työelämän tarjoamat mahdollisuudet sovittaa yhteen työ ja perhe-elämä vastaavat verrattain huonosti juuri suomalaisnaisten arvostuksia: meillä naisista 49 prosentilla, mutta miehistä 59 prosentilla työn ja perheen koordinaatio on odotusten tasalla. Lisäksi vain Norjassa nähdään mainittava samansuuntainen sukupuoliero (54 % vs. 59 %), kun taas Ranskassa naisilla näyttää olevan tässä suhteessa miehiä useammin aihetta tyytyväisyyteen (51 % vs. 46 %).

Kykyjen käyttö ja tyytyväisyys työhön

Työn sisällölliseltä puolelta on edelleen merkille pantavaa, että Saksa ja Italia pois lukien tutki-

Taulukko 9. Työhön liittyvien arvostusten toteutuminen mies- ja naispuolisten korkeakoulutettujen työssä: sukupuolierot yhdeksässä Euroopan maassa (1 = ei sukupuolieroa; >1 = miesten odotukset toteutuneet paremmin)

	Suomi	Norja	Italia	Espanja	Saksa	Alankomaat	Ranska	Sveitsi	Englanti
määräysvalta oman työn suhteen	1,6	1,2	1,4	0,9	1,3	1,1	1,1	1,1	0,8
mahdollisuus oppia uusia asioita	1,2	1,1	1,0	1,0	1,2	1,1	0,9	1,0	0,8
uudet haasteet	1,0	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,8
sosiaalinen status	1,0	1,2	1,0	1,1	1,0	0,7	1,1	0,9	0,9
hyvät urakehitysnäkymät	1,1	1,2	1,1	1,3	1,1	1,1	1,1	0,9	0,9
korkea ansiotaso	1,4	1,4	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
työsuhteen varmuus	1,0	1,1	1,4	1,1	1,0	1,0	1,1	1,0	0,8
riittävä vapaa-aika	1,3	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,8
hyvät mahdollisuudet koordinoita työ ja perhe-elämä	1,5	1,2	1,1	1,0	1,0	1,1	0,8	1,0	1,0
mahdollisuus tehdä jotakin yhteiskunnallisesti hyödyllistä	0,8	0,9	1,0	1,0	0,8	0,8	0,7	0,8	1,0

missamme maissa korkeakoulutettujen työt näyttävät tarjoavan naisille jossain määrin miehiä paremmat mahdollisuudet hyödyntää monipuolisesti tietojaan ja taitojaan. Etenkin Englannissa ja Norjassa naiset useammin kuin miehet kokevat osaamisensa olevan täydessä käytössä ja hyödyksi työssä.

Monipuolisen työn naisille antama mahdollisuus käyttää koko osaamistaan voisi tarjota yhden selityksen siihen, että edellä nähdystä asemaan, palkkaukseen ja odotusten toteutumiseen liittyvistä sukupuolieroista huolimatta naiset ja miehet ovat kaikissa vertailumaissa kutakuinkin yhtä tyytyväisiä työhönsä. Sikäli kuin havaittavia eroja yleisessä tyytyväisyydessä ylipäätään on, pikemminkin naiset ovat tyytyväisempiä. Näin on

TIIVISTELMÄ

Osmo Kivinen & Jouni Nurmi: Sukupuolten keskinäissuhteet korkeakoulutuksessa ja työmarkkinoilla – eurooppalainen vertailu

Ehkä hieman yllättäen Suomi ei näyttäydäkään varsinaisena sukupuolten tasa-arvon mallimaana äskettäin korkeakouluista valmistuneiden eurooppalaisessa työmarkkinavertailussa. Vaikka eri sukupuolten koulutusmahdollisuudet ovat Suomessa pitkälti yhtäläiset, mahdollisuudet hyödyntää ”koulutusinvestointeja” työelämässä realisoituvat eri tavoin. Miehiin verrattuna suomalaisnaisilla on uran alussa enemmän työllistymisongelmia kuin kahdeksassa eurooppalaisessa vertailumaassa; samoin erot ammattiasemassa ja

ennen muuta Englannissa, missä naiset menestyvät työelämässä suhteellisen hyvin.

Meillä Suomessa naiset ja miehet ovat osapuulleen yhtä tyytyväisiä työhönsä. Kaiken kaikkiaan yksi tarkastelujemme paradoksaalisista tuloksista kuitenkin on, että suomalainen työelämä palkitsee korkeakoulutettuja naisia suhteellisen huonosti, vaikka pystyy monilla aloilla hyödyntämään hyvin heidän kapasiteettiaan. Näinä kansantalouden kriisiaikoina sopinee todeta, ettei elinkeino- ja työvoimapolitiikka ehkä ole viisaimmasta päästä, jos se sallii sukupuolidiskriminaation tarpeettomasti estää korkeakoulutettujen ”osaamispääoman” maksimaalisen käyttöönoton organisaatiohierarkioiden kaikilla tasoilla.

palkkauksessa miesten eduksi ovat Suomessa vertailumaita suuremmat. Suomalaisnaisten tavoitteet työelämässä, mitä tulee esimerkiksi omaa työtä koskevaan määräysvaltaan tai työn ja perhe-elämän koordinoitumahdollisuuksiin, toteutuvat verraten heikosti, mutta niin Suomessa kuin vertailumaissakin naiset kokevat miehiä useammin työnsä antavan mahdollisuuksia tietojen ja taitojen monipuoliseen käyttöön. Se, ettei sukupuolidiskriminaatio työmarkkinoilla mahdollista korkeakoulutettujen ”osaamispääoman” maksimaalista käyttöönottoa organisaatiohierarkiassa, ei tietysti ole suotava asiointila työ- ja elinkeinopolitiikan näkökulmasta.